

RAPPORTAGE
CONTROLEAANPAK
CONTINUÏTEIT IN DE
CONTROLEVERKLARING
van organisaties van openbaar belang (oob's)
en niet-oob's in verslagjaar 2021

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA

Mei 2023

Dit document bevat bladwijzers en hyperlinks

Adobe Acrobat bladwijzers - toetsencombinatie "Ctrl-b"

tekst is een interne document- of externe hyperlink

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

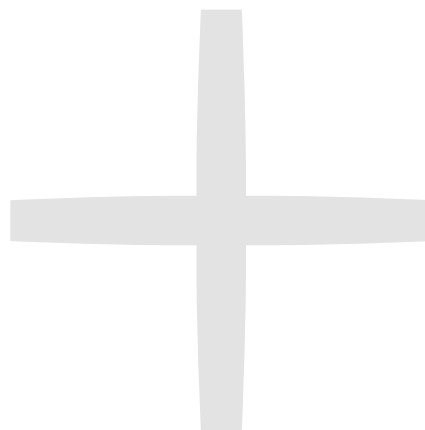
© 2023 Koninklijke NBA

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens bestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de NBA.

INHOUD

SAMENVATTING VAN DE UITKOMSTEN.....	4
1. AANLEIDING EN DOEL ONDERZOEK.....	6
2. ANALYSE CONTROLEVERKLARINGEN AEX EN AMX-FONDSEN OVER DE ONDERZOEKSGROEP.....	7
2.1. DE SECTIE ‘CONTROLEAANPAK CONTINUÏTEIT’.....	8
Inhoud van de sectie ‘controleaanpak continuïteit’.....	8
Benoemen van werkzaamheden.....	9
Detaillering van de beschrijving van de werkzaamheden.....	10
Verwijzing naar bestuursverslag of de jaarrekening in de controleverklaring.....	12
Plaats van de sectie ‘Controleaanpak continuïteit’.....	12
Indicatie van de uitkomsten van de controlewerkzaamheden.....	12
2.2. DE SECTIE ‘KERNPUNTEN’.....	13
3. ANALYSE NIET-OOB-VERKLARINGEN.....	14
3.1. DE SECTIE ‘CONTROLEAANPAK CONTINUÏTEIT’.....	14
Inhoud van de sectie ‘Controleaanpak continuïteit’.....	14
Benoemen van werkzaamheden.....	14
Detaillering van de beschrijving van de werkzaamheden.....	16
Verwijzing naar bestuursverslag of de jaarrekening in de controleverklaring.....	19
Plaats van de sectie ‘Controleaanpak continuïteit’.....	19
Indicatie uitkomsten van de controlewerkzaamheden.....	19
4. UITKOMSTEN VAN DE ANALYSES.....	20
Good practices.....	20
Good Practices vanuit het Verenigd Koninkrijk (VK).....	20
Lessons learned.....	22

SAMENVATTING VAN DE UITKOMSTEN

Accountants dienen in controleverklaringen vanaf verslagjaar 2022 een sectie ‘Controleaanpak continuïteit’ op te nemen. Eerdere toepassing wordt echter aanbevolen. Via deze analyse bieden wij inzicht in de manier waarop de externe accountant in de controleverklaring over 2021 (vrijwillig) heeft gerapporteerd over deze controleaanpak inzake continuïteit. Enerzijds om ‘lessons learned’ en ‘good practices’ op te halen vanuit de praktijk en te delen met de beroepsgroep en anderzijds als aanzet voor de evaluatie van de Standaard 700 in 2023.

Vrijwillige continuïteitsparagraaf alom toegepast bij Nederlandse beursfondsen

De beoordeling van de controleverklaringen over het boekjaar 2021 van 40 AEX en AMX-fondsen en 22 niet-beursgenoteerde ondernemingen (verder aangeduid als niet-oob-domein) laat een gevarieerd beeld zien. Positief is dat bij alle in Nederland gevestigde beursfondsen in de controleverklaring een sectie over de controleaanpak van continuïteit is opgenomen, ondanks dat het nog niet verplicht was over het verslagjaar 2021.

Cliëntspecifieke beschrijvingen nog beperkt

De beoordeling over het boekjaar 2021 is een zogenoemde ‘0-meting’. Uit onze beoordeling volgt dat bij een minderheid (in 15% van de 40) van de controleverklaringen bij de oob-ondernemingen¹ sprake is van een meer cliëntspecifieke beschrijving. In 32% is de beschrijving deels specifiek gemaakt en in 53% is de rapportage algemeen van aard. De beschreven werkzaamheden bestaan voornamelijk uit teksten op basis van de voorbeeldteksten die door de NBA ter beschikking zijn gesteld. Dat is op zichzelf een positieve observatie, echter het uitgangspunt van die teksten is dat deze als basis dienen om vervolgens **cliëntspecifiek** gemaakt te worden. Tevens merken we op dat in een rapportage van algemene aard vaak slechts wordt verwezen naar **het kennis nemen van de continuïteitsbeoordeling door de onderneming en dat deze is besproken met het management**.

In het niet-oob-domein is de continuïteitstoelichting bij acht van de 22 controleverklaringen cliëntspecifiek van aard (36%). Bij 5 controleverklaringen (23%) achten wij de toelichting deels specifiek en bij negen (41%) heeft de toelichting een algemeen karakter.

Verwijzing naar jaarrekening

In de meerderheid van de controleverklaringen van oob-ondernemingen en in de helft voor niet-oob-ondernemingen verwijst de accountant - naast de opgenomen controlewerkzaamheden rond continuïteit - naar de toelichting in de jaarrekening. Meestal is dit de verwijzing naar de toelichting rond algemene uitgangspunten en grondslagen en waar de onderneming aangeeft dat de jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Bij onzekerheid van materieel belang uitgebreidere beschrijving

Bij twee niet-oob-controleverklaringen is sprake van een Standaard 570 toelichting inzake een onzekerheid van materieel belang omtrent continuïteit. De beschrijving van de uitgevoerde werkzaamheden in de sectie controleaanpak continuïteit is in deze twee

¹ Organisaties van openbaar belang zijn organisaties die vallen onder de oob-definitie behorende bij de Wet Toezicht Accountantsorganisaties en/of artikel 2:398 lid 7 BW. Voor oob's gelden specifieke voorschriften met betrekking tot wettelijke controles, het instellen van een auditcommissie en het niet van toepassing zijn van vrijstellingen. Overige bedrijven en instellingen worden aangeduid met niet-oob.

verklaringen aanmerkelijk uitgebreider en specifiekere dan bij de rest van de populatie.

Indicatie uitkomsten controlewerkzaamheden

In bijna alle onderzochte controleverklaringen voor zowel het oob- als niet-oob-domein geeft de accountant een indicatie van de uitkomsten van de controlewerkzaamheden ten aanzien van continuïteit. Deze indicatie is vaak geformuleerd als negatieve conclusie, dat uit de uitgevoerde werkzaamheden niet is gebleken dat de inschatting van het bestuur inzake het hanteren van de continuïteitsveronderstelling onjuist is.

Hoe nu verder?

Het NBA-bestuur heeft een evaluatie van de effectiviteit van de maatregel van verplichte rapportering op basis van Standaard 700 aangekondigd. Hierbij kijkt de NBA naar de meerwaarde die opstellers, controleurs en gebruikers van de jaarrekening ervaren over de mate van detail waarin wordt gerapporteerd. Deze analyse is daarvoor een belangrijke eerste aanzet. Momenteel is de NBA bezig met een analyse over het verslagjaar 2022 over de verplichte rapportage continuïteit (én ook fraude). Deze wordt later dit jaar verwacht.

1. AANLEIDING EN DOEL ONDERZOEK

Toezegging NBA-bestuur

In december 2021 is de aanpassing van Standaard 700 ten aanzien van het rapporteren over de onderwerpen fraude en continuïteit goedgekeurd door het NBA-bestuur. Het bestuur is van mening dat het belangrijk is meer zichtbaar te maken wat accountants aan de onderwerpen fraude en continuïteit doen opdat stakeholders zich daarover een oordeel kunnen vormen. ‘Door dit in de controleverklaring op te nemen vragen we alle accountants om expliciet over continuïteit en frauderisicofactoren ook de discussie aan te gaan met de gecontroleerde entiteit en de desbetreffende toezichthouders (de met governance belaste personen). Zo maken we tastbaar wat je van een accountant mag verwachten.’²

Controleaanpak continuïteit

Op grond van de aangepaste Standaard 700.29A dienen accountants in controleverklaringen behorend bij een volledige set van financiële overzichten voor algemene doeleinden voortaan een sectie ‘Controleaanpak continuïteit’ op te nemen.

De verplichting geldt voor wettelijke controles als bedoeld in artikel 1 van de Wta. Bij andere controles kan de nieuwe regelgeving vrijwillig worden toegepast. De accountant kan de nieuwe regelgeving ook vervroegd toepassen. Op een controle die betrekking heeft op een rapporteringsperiode die eindigt vóór 15 december 2022 is de toepassing van paragraaf 29A niet verplicht. Eerdere toepassing wordt wel aanbevolen.

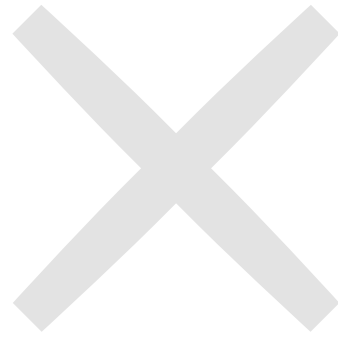
NBA onderzoek

De NBA heeft in 2021 aandacht gevraagd voor deze vrijwillige mogelijkheid om alvast ervaring op te doen met de rapportage over continuïteit in de controleverklaring en communicatie daarover met de gecontroleerde.

Via deze tussentijdse analyse willen wij inzicht geven in hoeverre de externe accountant in de controleverklaring over 2021 (vrijwillig) heeft gerapporteerd over de controleaanpak inzake continuïteit. Dit doen we voor de AEX- en AMX-fondsen én voor een aantal niet beursgenoteerde ondernemingen. Tevens willen we met dit onderzoek zogenaamde ‘lessons learned’ en ‘good practices’ ophalen vanuit de praktijk en delen met de beroepsgroep.

Deze analyse over de rapportage omtrent continuïteit in de controleverklaring kan worden gebruikt als aanzet voor de evaluatie van de Standaard 700 in 2023. Voor de evaluatie van de Standaard 700 ten aanzien van rapportering zal de NBA in 2023 een analyse uitvoeren van de verplichte rapportage controleaanpak continuïteit (én ook fraude) over verslagjaar 2022.

² <https://www.accountant.nl/nieuws/2021/12/bestuursbesluit-verplichte-rapportage-continuïteit-en-fraude/>

2. ANALYSE CONTROLEVERKLARINGEN AEX- EN AMX-FONDSEN

OVER DE ONDERZOEKSGROEP

Het eerste deel van het onderzoek richt zich op de jaarrekeningen 2021 van AEX- en AMX-fondsen. De AEX- en de AMX-index bestaan elk uit 25 beursfondsen. Van deze totaal vijftig beursgenoteerde ondernemingen, zijn er veertig statutair gevestigd in Nederland. Voor deze veertig beursfondsen rust op de externe accountant de verplichting om – vanaf verslagjaar 2022 - te rapporteren over de controleaanpak continuïteit in de controleverklaring.

De tien fondsen in het buitenland hoeven niet te voldoen aan de aangepaste Standaard 700 en zijn om die reden buiten de analyse gehouden.

Onderverdeling beursfondsen en hun accountant:

Accountantsorganisatie	2021	
	n	%
Deloitte	8	20%
EY	13	32,5%
KPMG	10	25%
PwC	8	20%
Deloitte & EY	1	2,5%
Subtotaal	40	100%
EY London	2	
KPMG London	1	
Subtotaal Verenigd Koninkrijk	3	
Buitenlandse accountant (overig)	7	
Totaal	50	

In de sectie Good Practices hebben wij enkele observaties opgenomen ten aanzien van de controleverklaringen van de drie rechtspersonen die in het Verenigd Koninkrijk zijn gevestigd. In die controleverklaringen is namelijk wel een passage over de controleaanpak van continuïteit opgenomen, zoals verplicht is gesteld door de Financial Reporting Council (FRC). Teksten uit deze controleverklaringen zijn opgenomen als good practices, waaruit blijkt dat de rapportage over continuïteit een stuk uitgebreider en specifiekere is.

2.1. DE SECTIE 'CONTROLEAANPAK CONTINUÏTEIT'

Inhoud van de sectie 'controleaanpak continuïteit'

De accountant dient in de controleverklaring in een aparte sectie 'Controleaanpak continuïteit' aan te geven op welke wijze de accountant heeft ingespeeld op:

- het hanteren door het management van de continuïteitsveronderstelling bij het opstellen en presenteren van de financiële overzichten; en (waar van toepassing)
- gebeurtenissen of omstandigheden die gereede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven.

De accountant bepaalt op basis van professionele oordeelsvorming de mate van gedetailleerdheid van de beschrijving en baseert zich daarbij op specifieke omstandigheden en de complexiteit van de controle. In overeenstemming met paragraaf 29A kan de accountant (een combinatie van) de volgende elementen beschrijven:

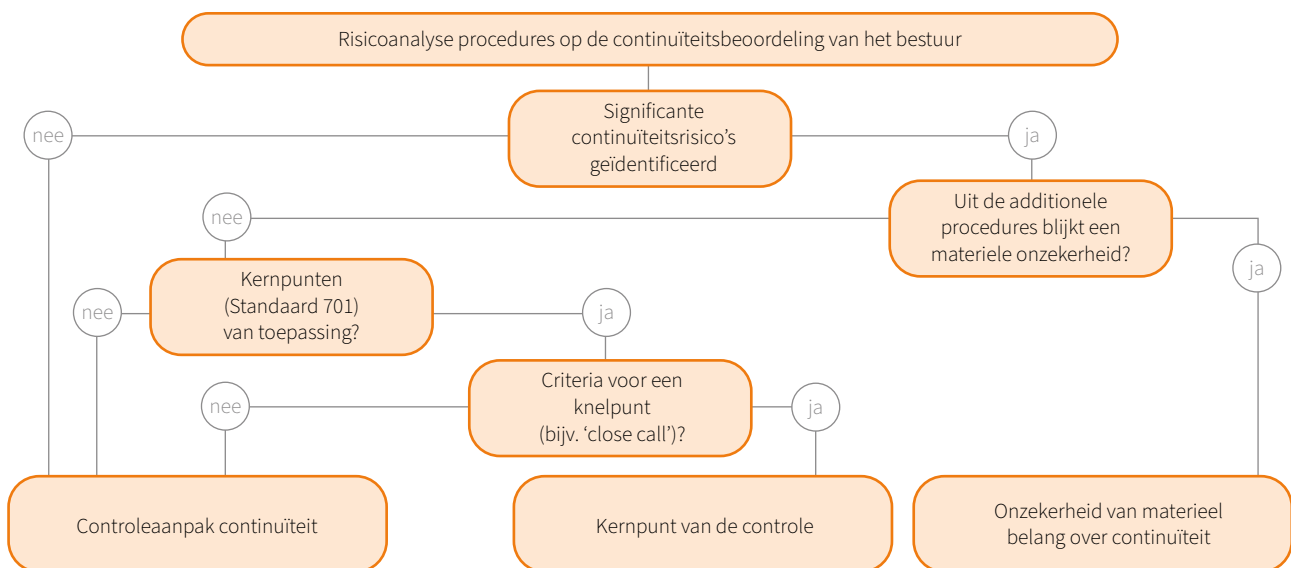
- de aangelegenheden die aandacht vereisten bij de controle;
- een verwijzing naar eventuele toelichtingen in de financiële overzichten;
- een kort overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden;
- een indicatie van de uitkomst van de werkzaamheden van de accountant;
- belangrijke waarnemingen met betrekking tot de aangelegenheid.

De accountant heeft de mogelijkheid om in verkorte vorm te rapporteren. Dit kan wanneer er geen gebeurtenissen of omstandigheden bestaan die gereede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven die van de accountant significante aandacht vereisen bij het uitvoeren van de controle (Standaard 700.A41A).

De beschrijving kan ook worden geïntegreerd in:

- de sectie Onzekerheid van materieel belang omtrent de continuïteit (Standaard 570.22); of
- de sectie kernpunten van de controle (Standaard 701³, rekening houdend met Standaard 701.15).

De NBA heeft in 2022 **Handreiking 1151 Rapporteren over continuïteit** gepubliceerd met verschillende scenario's binnen het continuïteitscontinuüm en de bijbehorende rapportage door de rechtspersoon en de accountant nader toegelicht. Hieronder is een beslisboom⁴ opgenomen die de verschillende mogelijkheden samenvat.

Figuur 1: Beslisboom sectie continuïteit in de controleverklaring.

3 Standaard 701 is van toepassing op oob's of andere beursgenoteerde ondernemingen én omstandigheden wanneer de accountant anderszins besluit om kernpunten van de controle in de controleverklaring te communiceren (Standaard 700.5). Als dan is Standaard 700.31 van toepassing waarin staat: 'Wanneer van de accountant anderszins op grond van wet- of regelgeving is vereist om kernpunten van de controle in de controleverklaring te communiceren, of wanneer hij hiertoe besluit, dient hij dit overeenkomstig Standaard 701 te doen (zie paragrafen A40, A41 en A42)'. Wanneer de accountant voor een niet-oob ertoe besluit om kernpunten van de controle in de controleverklaring te communiceren, dient hij ook de secties 'Materialiteit' en 'Reikwijdte van de groepscontrole' in de controleverklaring op te nemen in overeenstemming met paragrafen 29E en 29F.

4 Zie Figuur 2 Beslisboom sectie continuïteit in de controleverklaring, in de NBA Handreiking 1151 Rapporteren over de controleaanpak continuïteit in de controleverklaring, <https://www.nba.nl/globalassets/wet--en-regelgeving/nba-handreikingen/1151/nba-handreiking-1151-rapporteren-over-continuïteit-20221214.pdf>

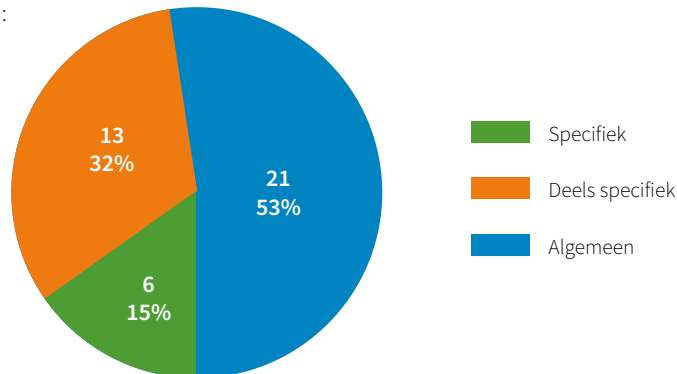
Benoemen van werkzaamheden

Cliëntspecifieke beschrijving van werkzaamheden

De beoordeling over het boekjaar 2021 is een zogenaemde '0-meting', de rapportage over continuïteit was vrijwillig. In de geanalyseerde controleverklaringen loopt de beschrijving van de werkzaamheden van de accountant inzake continuïteit uiteen. Wij hebben de teksten beoordeeld op hoe cliëntspecifiek deze zijn en vervolgens ingedeeld in drie categorieën; specifiek, deels specifiek en algemeen.

Hieruit komt het volgende beeld naar voren:

Figuur 2:
Beschrijving van werkzaamheden
in de sectie continuïteit in de
controleverklaring bij AEX en
AMX- fondsen.

Classificatie: Specifieke beschrijving

Wij hebben de classificatie specifiek toegekend wanneer in de controleverklaring meer specifiek voor die entiteit uitgevoerde werkzaamheden zijn toegelicht waarbij ook vaak de naam van de entiteit of moedermaatschappij of groep werd genoemd. Specifiek kan ook zijn het noemen van de periode waarover gerapporteerd wordt en/of waarover bijvoorbeeld de beoordeling is gedaan van de kasstroomprognose door het management, enzovoort. Dit betreffen dus de over 2021 meest specifieke teksten die we hebben aangetroffen, het wil niet zeggen dat deze de norm zijn. Wij zouden de teksten namelijk graag nog specifiek zien.

Bij zes van de veertig controleverklaringen is een cliëntspecifieke beschrijving opgenomen van de werkzaamheden. Hierbij werd bijvoorbeeld met enige mate van detail verwezen naar uitgevoerde werkzaamheden ten aanzien van stress-testen en het weerstandsvermogen, comfort letters, het analyseren van liquiditeitsbegrotingen ten opzichte van uitgesproken duurzaamheidsdoelstellingen en details rondom financieringsovereenkomsten. Onder de zes door ons als specifiek beoordeelde controleverklaringen zijn twee verzekeringsmaatschappijen en twee ondernemingen met verwijzingen naar duurzaamheidsveronderstellingen in de controleverklaring, een onderneming met vastgoed in winkelcentra en een verfconcern.

Passages in de controleverklaringen die wij als specifiek hebben beoordeeld:

- We assessed whether the scenarios included in the Own Risk Solvency Assessment (ORSA) and Preparatory Crisis Plan that were submitted to De Nederlandsche Bank N.V. (the Dutch Central Bank, DNB) and other regulatory correspondence indicate a significant going concern risk;
- We evaluated whether the Executive Board's assessment of going concern, including the Solvency II ratio and sensitivities of the regulatory capital position, is adequately disclosed in the risk management paragraph X of the financial statements;
- We refer to the section 'Going concern' in note X to the consolidated financial statements, which discloses that [the Company's] liquidity needs for the next 12 months are covered by the available undrawn credit lines and cash on-hand as well as by the cross-guarantees granted within the [Group];
- We assessed whether developments in the share price, including the discount in comparison with the net asset value per share, indicates a significant going concern risk;
- We challenged key assumptions used in the forecast in light of an announced lower CO2 footprint for [the company] and market developments including expected decreasing investment in fossil fuel projects in favour of renewable energy sources. We verified that the budget 2022 is translated appropriately into a liquidity and covenant forecast, that the covenant calculations are in accordance with the financing agreements, and that [the company] is in compliance with these covenant requirements. Also, we "stress-tested" the board of management's forecast and assessed the likelihood of [the company] breaching the covenant requirements.

Classificatie: Deels specifieke beschrijving

Wij hebben de rapportage door de accountant als deels specifiek beoordeeld in de situatie dat er minder aspecten van de controle-aanpak worden benoemd, in algemenere termen is toegelicht, maar wel een enkele specifieke werkzaamheid is benoemd, dan wel in een mate van detail die verder gaat dan standaardteksten.

Bij dertien van de veertig verklaringen was de beschrijving gedeeltelijk specifiek gemaakt door bijvoorbeeld te verwijzen naar een aandachtspunt bij de onderneming, zoals een nieuwe financieringsovereenkomst, of het doorlezen van correspondentie met toezichthouders, waarbij naar onze beoordeling in de rest van de sectie controleaanpak continuïteit weinig aanvullende detailwerkzaamheden werden genoemd.

Enkele passages in controleverklaringen die wij als gedeeltelijk specifiek hebben aangemerkt zijn:

- We inspected the financing agreements for terms or conditions that could lead to significant going concern risks;
- We inspected regulatory correspondence to obtain an understanding of [the Company's] capital position, that underpins management's assessment of the going concern assumption for financial reporting;

Overige bullet points die worden gehanteerd in het overzicht van uitgevoerde werkzaamheden zijn vaak conform de voorbeeldteksten die de NBA heeft gepubliceerd bij de handreiking 1151 'Rapporteren over de controleaanpak continuïteit in de controleverklaring', waarbij deze beperkt specifiek zijn gemaakt.

Classificatie: Algemene beschrijving

Wij hebben de rapportage als algemeen beoordeeld als in de werkzaamheden geen enkele ondernemings- of branchespecifieke elementen zijn opgenomen.

Bij 21 verklaringen achtten wij de beschreven werkzaamheden algemeen van aard. Hierbij werd vaak verwezen naar de inschatting van het voldoen aan de continuïteitsveronderstelling door het management en dat deze geëvalueerd was door de externe accountant, zonder dat een kort overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden en indicatie van de uitkomst daarvan is beschreven (of een verkorte vorm hiervan).

De detaillering van de beschrijving van de werkzaamheden

Bij 34 van de 40 controleverklaringen wordt in de continuïteitssectie melding gemaakt dat de accountant heeft overwogen of het management alle bij de accountant bekende informatie heeft verwerkt ten aanzien van de continuïteitsveronderstelling. Dit staat vaak al in de eerste zinnen van de toelichting, voordat een eventuele opsomming van werkzaamheden is opgenomen. Ook geven accountants in 21 van de 40 gevallen aan dat inlichtingen zijn ingewonnen bij het management.

Bij achttien controleverklaringen zijn de uitgevoerde werkzaamheden niet opgenomen door middel van een opsomming maar is een korte tekst opgenomen. In deze gevallen wordt voornamelijk verwezen naar de beschrijving van de verantwoordelijkheid van het bestuur en de accountant in de controleverklaring ten aanzien van continuïteit. Hierbij is niet specifiek gemaakt hoe de accountant de werkzaamheden heeft uitgevoerd, behalve dat de accountant de gehanteerde continuïteitsveronderstelling door het management heeft geëvalueerd.

Een voorbeeld:

- "Our responsibilities, as well as the responsibilities of the Executive Board and the Supervisory Board, related to going concern under the prevailing standards, are outlined in the "Description of responsibilities regarding the financial statements" section below. In fulfilling our responsibilities, we performed procedures including evaluating management's assessment of the Company's ability to continue as a going concern and considering the impact of financial, operational, and other conditions. Based on these procedures, we did not identify any reportable findings related to the entity's ability to continue as a going concern."

Hieruit maken we op dat de controleverklaringen die wij als algemeen hebben geclassificeerd, vaak ook beperkt zijn in het aantal benoemde werkzaamheden (gemiddeld 2,9 stuks). De als deels specifiek en specifiek beoordeelde controleverklaringen zijn aanmerkelijk uitgebreider en bevatten gemiddeld rond de zes specifiek benoemde werkzaamheden.

Een indeling van de controleverklaringen naar verschillende scenario's van onzekerheid over de continuïteit (geen onzekerheid, zorgen over de continuïteit, maar geen materiële onzekerheid en materiële onzekerheid over de continuïteit) is niet te maken. Vanuit de verslaggeving is alleen in de situatie van een materiële onzekerheid over de continuïteit van de onderneming meer toelichting in de jaarrekening verplicht. In die gevallen moet een verplichte Standaard 570 sectie inzake materiële onzekerheid over de continuïteit in de controleverklaring worden opgenomen. Deze situatie kwam niet voor in de onderzochte beursgenoteerde controleverklaringen over 2021.

Verwijzing naar bestuursverslag of de jaarrekening in de controleverklaring

In de meerderheid van de controleverklaringen (21 van de 40) wordt verwezen naar de toelichting die het management in haar jaarrekening heeft opgenomen inzake de continuïteitsveronderstelling. Eenmaal is een verwijzing naar 'the management statements' in het bestuursverslag opgenomen. Hierin spreekt het management zich conform de Dutch Corporate Governance Code van 8 december 2016 uit over de risicobeheersing en dat de financiële rapportage is opgesteld op basis van de continuïteitsveronderstelling.

In de gevallen dat verwezen wordt naar de jaarrekening, betreft dit over het algemeen een verwijzing naar de algemene grondslagen waarin het management aangeeft dat de jaarrekening is opgesteld op basis van de continuïteitsveronderstelling. In de algemene grondslagen is geen gedetailleerde omschrijving opgenomen van de risico's en overwegingen van het management op basis waarvan de continuïteitsveronderstelling van toepassing wordt geacht. Wel wordt in sommige gevallen een korte samenvatting gegeven van actuele thema's waar de onderneming zich mee geconfronteerd ziet. Daarnaast wordt door sommige ondernemingen verwezen naar de riskmanagementparagraaf in de jaarrekening waar meer details te vinden zijn omtrent de liquiditeit, kredietrisico's en de continuïteitsveronderstelling. In enkele gevallen wordt daar door de accountant ook naar verwezen vanuit de sectie Controleaanpak continuïteit.

Plaats van de sectie 'Controleaanpak continuïteit'

Bij alle oob-controleverklaringen in scope is de passage over continuïteit consistent in een aparte sectie verwerkt, vaak met als titel "Audit approach going concern". Deze sectie is in 38 gevallen opgenomen vlak boven de sectie Key Audit Matters, in twee gevallen daaronder.

Verder was in geen van de onderzochte controleverklaringen sprake van een onzekerheid van materieel belang inzake de continuïteit van de onderneming.

Indicatie van de uitkomsten van de controlewerkzaamheden

In vrijwel alle controleverklaringen (39 van de 40) geeft de accountant in de sectie 'Controleaanpak continuïteit' een indicatie van de uitkomsten van de controlewerkzaamheden. Deze indicatie is vaak geformuleerd als een negatieve conclusie, waarbij uit de uitgevoerde werkzaamheden niet is gebleken, dat de inschatting van het bestuur inzake het hanteren van de continuïteitsveronderstelling onjuist is.

In enkele gevallen gaat deze negatieve conclusie gepaard met een aanvullende opmerking van de externe accountant, dat de inschatting is gebaseerd op de verkregen controle-informatie tot aan de datum van de controleverklaring en dat in de toekomst gebeurtenissen en omstandigheden zich voor kunnen doen, die ervoor kunnen zorgen dat de continuïteitsveronderstelling niet meer van toepassing is.

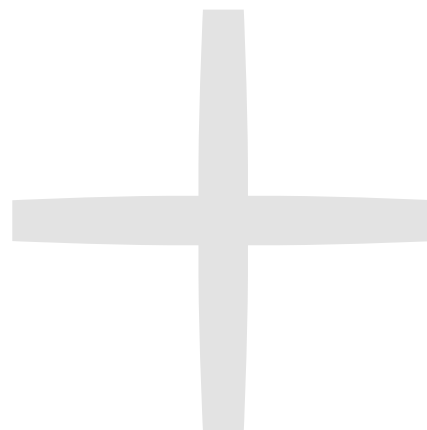
Voorbeelden van indicaties van de uitkomsten bij de controleaanpak continuïteit:

- We concur with management assumptions and judgments, which are disclosed in note X to the financial statements. Our procedures did not result in outcomes contrary to management's assumptions and judgments used in the application of the going-concern assumption;
- The outcome of our risk assessment procedures did not give reason to perform additional audit procedures on management's going concern assessment;
- Our conclusions are based on the audit evidence obtained up to the date of our auditor's report. However, future events or conditions may cause a company to cease to continue as a going concern.
- As part of our procedures, we evaluated whether sufficient appropriate audit evidence has been obtained regarding, and have concluded on, the appropriateness of management's use of the going concern basis of accounting in the preparation of the consolidated financial statements. Based on these procedures, we did not identify any reportable findings related to the entity's ability to continue as a going concern.

2.2. DE SECTIE 'KERNPUNTEN'

Slechts in één van de 40 gevallen is vanuit de verplichte sectie inzake de controleaanpak continuïteit verwezen naar een Key Audit Matter (KAM). In dit geval betrof het een verzekeraar waarbij de externe accountant in zijn werkzaamheden omtrent continuïteit verwees naar de van toepassing zijnde regulering omtrent reservekapitaal en de verslaglegging hieromtrent tevens als KAM had aangemerkt.

3. ANALYSE NIET-OOB-VERKLARINGEN

Naast het inventariseren van de controleverklaringen in boekjaar 2021 van AEX- en AMX-fondsen, heeft de NBA ook 22 controleverklaringen in het niet-oob domein onderzocht. In deze 22 geanalyseerde niet-oob-controleverklaringen is, conform Standaard 700, een aparte sectie ‘Controleaanpak continuïteit’ opgenomen. Ondanks dat het nog niet verplicht was te rapporteren over de controleaanpak continuïteit hebben de Big4 kantoren het voortouw genomen om, bij in elk geval vijf ondernemingen, de sectie over continuïteit op te nemen. Vanuit de NBA-werkgroep Continuïteit hebben we zodoende 21 controleverklaringen kunnen analyseren plus één verklaring die was aangemeld via de portal van de NBA.

Accountantsorganisatie	2021	
	n	%
Deloitte	6	27 %
EY	5	23 %
KPMG	5	23 %
PwC	5	23 %
Overig	1	5 %
Totaal	22	100 %

3.1. DE SECTIE ‘CONTROLEAANPAK CONTINUÏTEIT’

Inhoud van de sectie ‘Controleaanpak continuïteit’

Ook voor de niet-oob-ondernemingen dient de accountant in de controleverklaring in een aparte sectie ‘Controleaanpak continuïteit’ aan te geven op welke wijze de accountant heeft ingespeeld op:

- het hanteren door het management van de continuïteitsveronderstelling bij het opstellen en presenteren van de financiële overzichten; en (waar van toepassing)
- gebeurtenissen of omstandigheden die gereede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven.

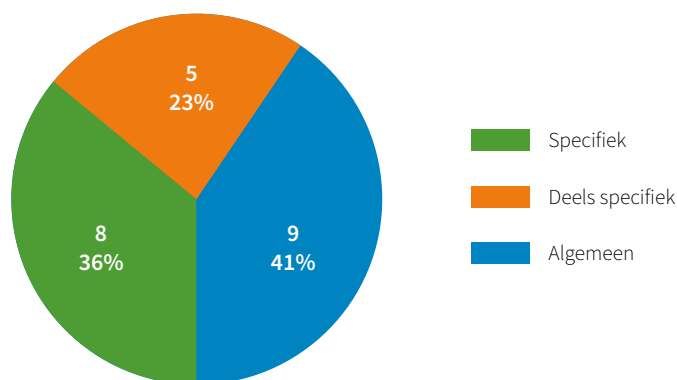
We verwijzen verder naar de toelichting in het voorgaande hoofdstuk.

Benoemen van werkzaamheden

Cliëntspecifieke beschrijving van werkzaamheden

De beschrijving van de werkzaamheden van de accountant inzake continuïteit loopt, net als bij de oob-controleverklaringen ook bij de niet-oob-controleverklaringen, uiteen en laat het volgende beeld zien:

Figuur 5:
Beschrijving van werkzaamheden
in de sectie continuïteit in de controle-
verklaring in het niet-oob domein.

Classificatie: Specifieke beschrijving

Wij hebben de classificatie specifiek toegekend wanneer in de controleverklaring specifiek voor die entiteit uitgevoerde werkzaamheden zijn toegelicht waarbij ook vaak de naam van de entiteit of moedermaatschappij of groep werd genoemd. Specifiek kan ook zijn het noemen van de periode waarover gerapporteerd wordt en/of waarover bijvoorbeeld de beoordeling is gedaan van de kasstroomprognose door het management, enzovoort.

Naar onze beoordeling is bij acht van de 22 verklaringen een specifieke beschrijving opgenomen van de werkzaamheden. Hierbij werd bijvoorbeeld verwezen naar analyses en inschattingen die specifiek van toepassing zijn op het business model van de onderneming, zoals de prijsvolatiliteit van de markt waarin deze entiteit opereert.

Enkele voorbeelden van de beschrijving van specifieke werkzaamheden zijn:

- As disclosed in section “Going concern basis of preparation” in Note X.X to the financial statements and the risk management paragraph of the director’s report, the COVID-19 pandemic had a major impact on the business operations and financial position of the company. The board of directors made a specific assessment of the company’s ability to continue as a going concern and to continue its operations for at least the next 12 months, specifically considering the hotel operations, financing facilities, and government support.
- We evaluated forecasted cash flows, with a focus on whether the company will have sufficient liquidity to continue to meet its obligations as they fall due. We performed procedures with respect to the underlying assumptions of the forecasted cash flows, like the governmental contribution ‘BVOV’ and the prospective financial information used for the onerous contract analysis by the company.
- The company obtained a comfort letter from [parent name] for € X million. We have read the comfort letter and evaluated whether [parent name] would be able to fulfill the commitments.
- Evaluated the letter of support as received from the parent company [name] to determine, amongst others, if it is sufficient to cover the needs of the company to meet its obligations as they come due in normal course of business and if it covers the foreseeable future which is at least a year or the period during which there is the possible need for such support.
- Overwogen of de continuïteitsveronderstelling van de directie alle relevante informatie bevat, zoals de mogelijke gevolgen van stijgende prijzen door inflatie en CAO onderhandelingsresultaten; de afhankelijkheid van bepaalde toeleveranciers, zoals druk en distributie van [naam onderneming] en data-inkoop voor [onderneming X],..’
- Het evalueren van de begrote operationele resultaten en daaraan gerelateerde kasstromen ten opzichte van het afgelopen jaar, ontwikkelingen in de omgeving van het [naam onderneming] en onze kennis uit de controle.
- Analyseren of de huidige beschikbare werkkapitaalfaciliteit en de contingentiefaciliteit in Nederland en België voor het kunnen continueren van het geheel van de bedrijfsactiviteiten is gewaarborgd, inclusief het voldoen aan relevante convenanten.
- Inspectie van de financieringsovereenkomsten (op naam van [naam onderneming]) voorwaarden die tot significante continuïteitsrisico’s kunnen leiden, waaronder de looptijd en eventuele convenanten.

Classificatie: Deels specifieke beschrijving

Wij hebben de rapportage door de accountant als deels specifiek beoordeeld in de situatie dat er minder aspecten van de controle-aanpak worden benoemd, in algemenere termen toegelicht is, maar wel een enkele specifieke werkzaamheid is benoemd, dan wel in een mate van detail die verder gaat dan standaard teksten.

Bij vijf van de 22 verklaringen was de beschrijving deels specifiek gemaakt door bijvoorbeeld te verwijzen naar een cashpool faciliteit, investeringsplannen en forecasts bij de onderneming alsook de notulen van de bestuursvergaderingen, zonder dat daarbij in detail werd getreden.

Voorbeeld:

As disclosed in section Going concern In the General accounting principles of the financial statements, management of [Company] has declared that it shall assume liability for all the debts arising from legal transactions and any equity deficit of [company] for a period of at least one year after the approval date of the financial statements for the year ended 31 December 2021.

Classificatie: Algemeen

Wij hebben de rapportage als algemeen beoordeeld als in de werkzaamheden geen enkele ondernemings- of branchespecifieke elementen zijn opgenomen.

Bij de resterende negen controleverklaringen achtten wij de beschreven werkzaamheden algemeen van aard. Hierbij werd vaak verwezen naar de inschatting van het voldoen aan de continuïteitsveronderstelling door het management en dat deze geëvalueerd was door de externe accountant. Dit zonder een kort overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden en indicatie van de uitkomst daarvan te beschrijven (of een verkorte vorm hiervan). Deze toelichting van de accountant was verder qua omvang en detail beperkt.

Gebruikmaking van voorbeeldteksten van de NBA

In twaalf van 22 controleverklaringen is in ieder geval gedeeltelijk gebruik gemaakt van de voorbeeldtekst, zoals deze is opgesteld door de NBA. Bij negen verklaringen is dit niet het geval en bij één verklaring is dit niet helemaal duidelijk.

Detailering van de beschrijving van de werkzaamheden

De controleverklaringen van niet-oob-ondernemingen zijn over het algemeen opgesteld conform de verkorte vorm van rapporteren. Dat wil zeggen dat er geen uitgebreide rapportage is over de kernpunten van de controle. In de selectie van de 22 controleverklaringen zijn ook geen kernpunten opgenomen, op één controleverklaring na.

In alle verkregen controleverklaringen is een aparte sectie opgenomen over de controleaanpak continuïteit.

Bij twee verklaringen is sprake van een materiële onzekerheid in de zin van Standaard 570 Continuïteit. De sectie over de materiële onzekerheid is in het ene geval wel geïntegreerd met de sectie Controleaanpak continuïteit en in het andere geval niet.

In de Handreiking 1151 'Rapporteren over de controleaanpak continuïteit in de controleverklaring' wordt een aanbeveling gedaan om in de situatie van ernstige onzekerheid over continuïteit een geïntegreerde sectie 'Onzekerheid van materieel belang omtrent de continuïteit' op te nemen. Dit in plaats van een aanvullende paragraaf 'Controleaanpak continuïteit', aangezien het onderwerp continuïteit dan in twee verschillende secties op twee los van elkaar staande plekken in de controleverklaring wordt geadresseerd.

Wij hebben begrepen dat in de situatie waar voor twee aparte secties is gekozen, dit gedaan is om de gebruiker van de controleverklaring hier extra attent op te maken. Hierbij is de sectie over de materiële onzekerheid gerelateerd aan de continuïteitsveronderstelling direct na het oordeel geplaatst. Ook is een verwijzing opgenomen naar de sectie over de werkzaamheden inzake de controleaanpak continuïteit met de volgende zin:

“We refer to section ‘Audit approach going concern’ for further information on our audit procedures regarding the going concern assumption.”

De toelichtingen qua uitgevoerde controlewerkzaamheden bij de controleverklaringen met een onzekerheid van materieel belang inzake continuïteit waren overigens veruit het meest uitgebreid en specifiek ten opzichte van de rest van de populatie. Bij de overige verklaringen was ofwel geen sprake van onzekerheid rondom de continuïteit, of was er sprake van effectieve mitigerende maatregelen. Dit is op basis van de toelichting over de controleaanpak continuïteit echter moeilijk in te schatten.

In negentien van de 22 controleverklaringen is een kort overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden opgenomen, waarbij:

- beoordeeld is dat het management alle relevante informatie heeft verwerkt in de continuïteitsveronderstelling (zeventien keer);
- staat beschreven dat er bij het management onderzoek is verricht inzake de meest relevante assumpties en of er sprake is van events of condities die significante onzekerheid geven inzake de continuïteitsveronderstelling (twaalf keer);
- is opgenomen dat kapitaal- en liquiditeitsposities geanalyseerd zijn ten opzichte van minimum-vereisten (ook t.o.v. regulatory capital) / of bijvoorbeeld ten aanzien van covenant ratio's (zeven keer);
- is benoemd dat er publieke informatiebronnen zijn gebruikt om events of omstandigheden te identificeren inzake de continuïteitsveronderstelling (vier keer);
- wordt vermeld dat het managementbudget geanalyseerd is ten opzichte van voorgaand jaar alsmede ten opzichte van industrie-ontwikkelingen en ontwikkelingen bij het bedrijf (acht keer);
- vermeldt wordt dat onderzoek is uitgevoerd bij het management inzake kennis van risico's op het vlak van de continuïteitsveronderstelling in de periode ná management's assessment (zeven keer);
- melding wordt gemaakt van het begrip krijgen en evalueren van hoe de onderneming stresstesten omtrent liquiditeit en/of regulatory capital heeft uitgevoerd (drie keer);
- wordt benoemd dat er is geëvalueerd of de toelichting omtrent management 's analyse inzake de continuïteitsveronderstelling adequaat is gepresenteerd in de jaarrekening (drie keer);
- is beschreven dat de financiële positie per jaareinde geanalyseerd is en vergeleken met voorgaand jaar om vast te stellen of er aanwijzingen zijn voor risico's op het vlak van continuïteit (tien keer);
- andere werkzaamheden zoals het lezen en beoordelen van 'comfort letters', financieringsovereenkomsten, leningen etc. inclusief het vermogen van de organisatie om te voldoen aan de bijbehorende voorwaarden en verplichtingen worden beschreven (negen keer).

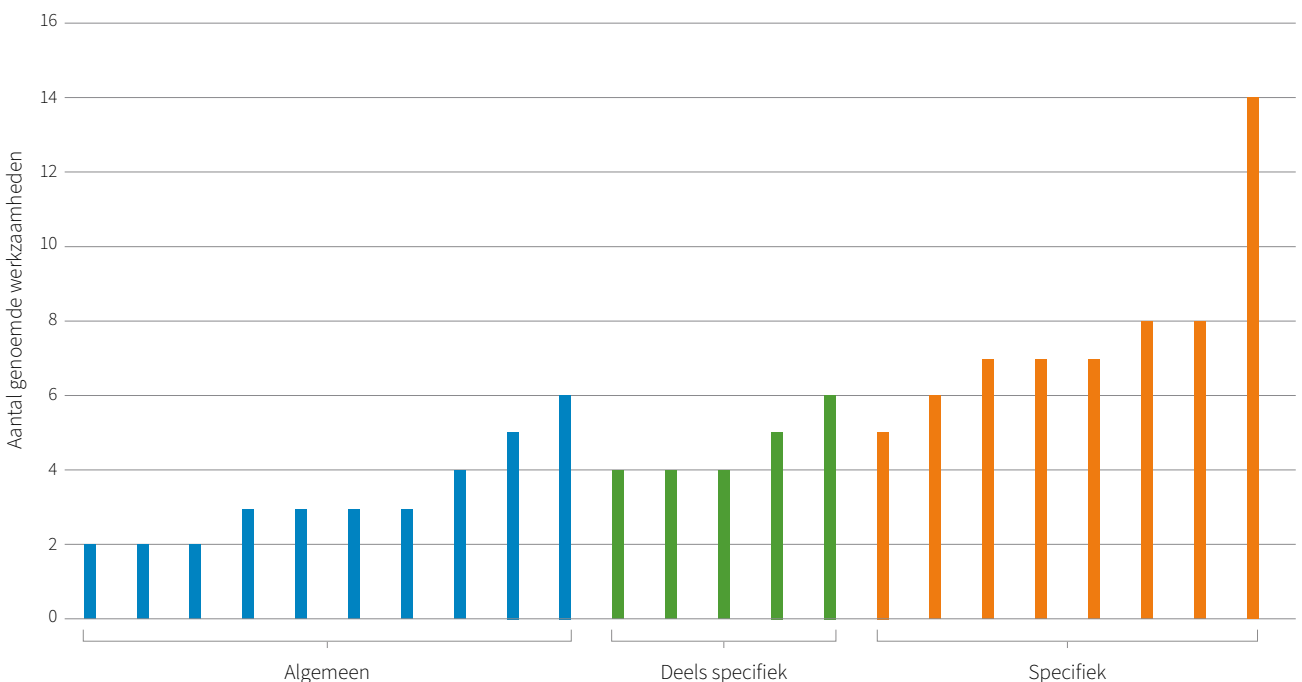
% opgenomen in controleverklaring niet-oob

Figuur 6: % toegespitste werkzaamheden opgenomen in de controleverklaring in het niet-oob domein

Tenslotte hebben we ook in deze groep gekeken naar de hoeveelheid genoemde werkzaamheden ten opzichte van onze classificatie specifiek, deels specifiek en algemeen. In onderstaande figuur is dit inzichtelijk gemaakt:

Aantal genoemde werkzaamheden per classificatie bij niet-oob

Figuur 7: aantal genoemde werkzaamheden per classificatie in het niet-oob domein

Ook uit bovenstaande figuur blijkt dat in de situatie van specifiekere bewoordingen in de controleaanpak er vaak ook meer werkzaamheden zijn opgenomen dan in de algemene en deels-specifieke controleverklaringen.

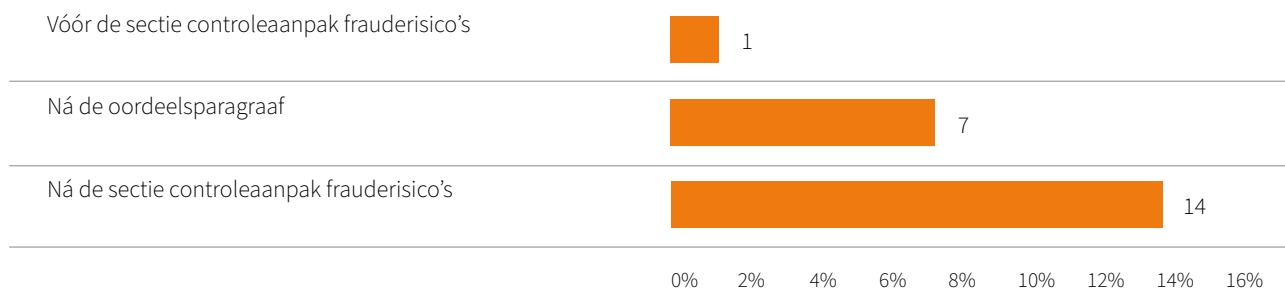
Verwijzing naar bestuursverslag of de jaarrekening in de controleverklaring

In de helft (elf van de 22) van de controleverklaringen wordt verwezen naar de jaarrekening inzake de toelichting die door het management is opgesteld inzake continuïteit. Bij één verklaring (een woonstichting) wordt verwezen naar het bestuursverslag. Net als bij de oob-controleverklaringen is de verwijzing erop gericht om aandacht te vragen naar de toelichting rondom de algemene grondslagen en de daarin opgenomen continuïteitsveronderstelling.

Plaats van de sectie 'Controleaanpak continuïteit'

De plaats van de separate sectie Controleaanpak continuïteit in de controleverklaring geeft een verschillend beeld bij de niet-oob-controleverklaringen. Dit is of direct na de oordeelsparagraaf, of na de sectie over de controleaanpak frauderisico's.

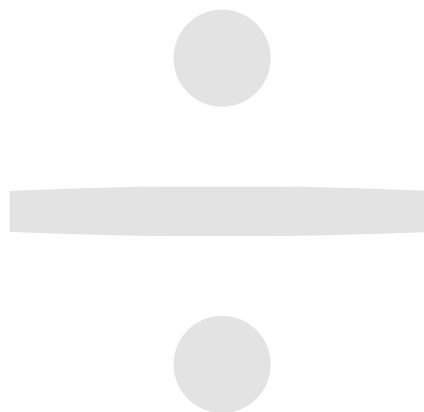
In veertien van de 22 verklaringen is de aparte sectie over de controleaanpak continuïteit in de controleverklaring opgenomen direct na de sectie over de controleaanpak frauderisico's. In zeven verklaringen is de aparte sectie over de controleaanpak continuïteit opgenomen na de oordeelsparagraaf. Drie van de vier deelnemende Big4 kantoren laten hierin een consistent beeld binnen hun kantoor zien.

Figuur 8: Plek van de separate sectie Controleaanpak continuïteit

Indicatie uitkomsten van de controlewerkzaamheden

Bij slechts één van de 22 verklaringen ontbreekt een indicatie van de uitkomst van de werkzaamheden van de accountant. Bij de overige 21 verklaringen zijn indicaties van de uitkomsten opgenomen die soortgelijk luiden als de verklaringen in het oob-domein.

4. UITKOMSTEN VAN DE ANALYSES

In deze evaluatie hebben wij inzicht geboden in hoeverre de externe accountant in de controleverklaring over 2021 (vrijwillig) heeft gerapporteerd over de controleaanpak inzake continuïteit. Hierbij hebben we gekeken naar de AEX- en AMX-fondsen én een aantal niet beursgenoteerde ondernemingen.

Accountantsorganisatie	2021	
	n	%
AEX- en AMX fondsen	40	65 %
Niet beursgenoteerd	22	35 %

Good practices

- Bij alle controleverklaringen van Nederlandse ondernemingen die genoteerd zijn aan de AEX en AMX is vrijwillig over het verslagjaar 2021 een sectie 'Controleaanpak continuïteit' opgenomen.
- De sectie continuïteit is meestal vlak boven de sectie Key Audit Matters, volgend of voorafgaand aan de controleaanpak fraude opgenomen, hetgeen het geheel overzichtelijk maakt.
- De NBA-voorbeeldteksten die zijn bijgevoegd bij Handreiking 1151 'Rapporteren over de controleaanpak continuïteit in de controleverklaring' worden als inspiratiebron gebruikt voor de opgestelde beschrijving van de werkzaamheden.

Good Practices vanuit het Verenigd Koninkrijk (VK)

In de drie controleverklaringen van ondernemingen gevestigd in het Verenigd Koninkrijk wordt fors uitgebreider gerapporteerd over werkzaamheden ten aanzien van de continuïteitsveronderstelling dan bij de Nederlandse beursfondsen. In de controleverklaringen van Nederlandse beursfondsen is hooguit een kwart tot half A4 besteed aan de controleaanpak continuïteit, maar in de drie Britse controleverklaringen was dit gemiddeld één A4. Daarbij waren zowel het aantal genoemde werkzaamheden hoger dan bij de Nederlandse ondernemingen, alsook de mate van detail waarin de werkzaamheden en deelconclusies werden beschreven.

Voor de lezer van de controleverklaring biedt dit meer informatie over de werkzaamheden die de accountant heeft uitgevoerd en over de bevindingen.

Enkele voorbeelden van de beschrijving van specifieke werkzaamheden zijn:

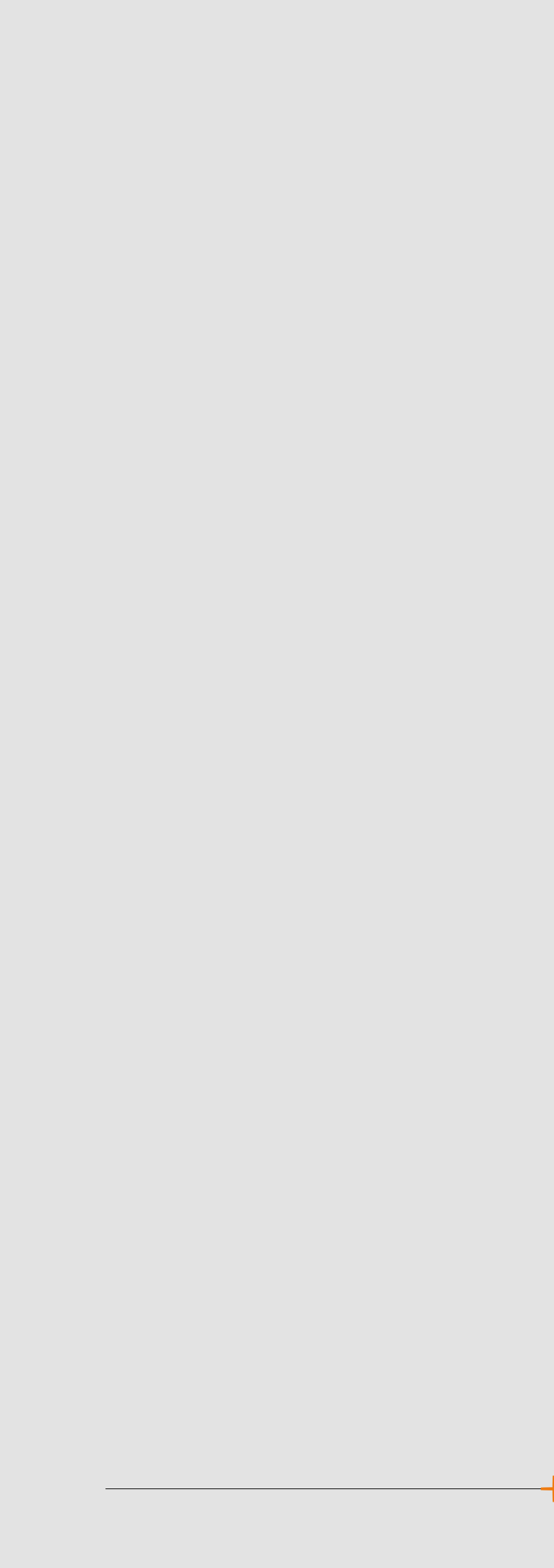
- Obtaining management's going concern assessment, including the cash forecast and covenant calculation for the going concern period which covers 18 months from the balance sheet date to 30 June 2023. The Group has modelled a number of adverse scenarios in their cash forecasts and covenant calculations in order to incorporate unexpected changes to the forecasted liquidity of the Group. We have tested the factors and assumptions included in each modelled scenario for the cash forecast and tested compliance with the covenants. We have also tested the impact of Covid-19 included in each forecasted scenario and evaluated the appropriateness of the methods used to calculate the cash forecasts. Additionally, we tested the clerical accuracy of covenant compliance calculations and determined through inspection and testing of the methodology and calculations that the methods utilised were appropriately sophisticated to be able to make an assessment for the entity.
- We have observed that the Exhibitions segment, which accounted for 7% of Group revenue in 2021 (5% in 2020), is still experiencing disruption from the impact of the pandemic. Despite this uncertainty in the Exhibitions business, the other three [Company's] segments (Risk, Science, Technical and Medical (STM), and Legal), which make up the majority of the Group's revenue and profits, have not been significantly impacted by Covid-19 from a revenue or profitability perspective. Further, the Group has access to committed bank facilities aggregating \$ X which is maturing in 2023 and 2024.
- We checked the consistency of information used in management's assessment with the operating plan and information obtained through auditing other areas of the business. We also considered the reasonableness of the estimated financial impact of each of the severe but possible scenarios that were identified by management on page X, and the possible mitigation steps and assumptions regarding the availability of future funding options, including credit lines, debt facilities, possible asset disposals, changing levels of shareholder returns, and the ability to raise future financing in line with the operating plan window. In checking the consistency of this information with the operating plan and information obtained through auditing other areas of the business, we challenged the central assumptions and sensitives applied. This included considering whether other scenarios should have been considered and the assumptions relating to climate change and the energy transition;
- We conducted severe but plausible independent stress testing and a reverse stress test to determine the conditions under which [the Company] could potentially experience a liquidity shortfall. This included assuming lower [market] prices of \$ X for 2022 and 2023 and overlaying the assumptions that [the Company] will not achieve any further asset sales over this period, will not have access to new capital raising and no access to commercial paper programmes. Under this stress testing, we concluded that there would still be sufficient facilities available for [the Company] to continue as a going concern.
- We used our knowledge of the Group, its industry, and the general economic environment to identify the inherent risks to its business model and analysed how those risks might affect the Group's and Company's financial resources or ability to continue operations over the going concern period. The risks that we considered most likely to adversely affect the Group's and the Company's available financial resources over this period were:
 - continued slowdown in the broader macro-economic environment and therefore market growth;
 - increased global and local competition; and
 - external pressures on gross margin through cost price inflation.
- We also considered realistic second order impacts, such as a major IT data breach and the loss of all material litigation cases which could result in a rapid reduction of available financial resources. We considered whether these risks could plausibly affect the liquidity in the going concern period by assessing the degree of downside assumptions that, individually and collectively, could result in a liquidity issue, taking into account the Group's current and projected cash and facilities and the outcome of their reverse stress testing. We considered whether the going concern disclosure in note X to the financial statements gives a full and accurate description of the Directors' assessment of going concern.

Lessons learned

De uitgevoerde werkzaamheden die door de accountants gerapporteerd worden, lopen erg uiteen qua sector of onderneming, specifieke elementen en aantal opgesomde werkzaamheden. De rapportage in de verklaring kan worden gebaseerd op NBA-voorbeeldteksten maar zal verder (dan nu doorgaans plaatsvindt) cliëntspecifiek gemaakt moeten worden waardoor de gebruiker van de jaarrekening meer begrip en inzicht krijgt in welke werkzaamheden de accountant heeft verricht.

- Bij de als specifiek of deels specifiek beoordeelde controleverklaringen krijgt de gebruiker van de controleverklaring meer inzicht in de werkzaamheden die de accountant heeft uitgevoerd.
- In ruwweg de helft van controleverklaringen (bij beursfondsen 55%, bij niet-oob 50%) is in de sectie 'Controleaanpak continuïteit' een verwijzing opgenomen naar de plaats in de jaarrekening waar de continuïteitsveronderstelling door het management wordt toegelicht.
- Deze verwijzing betreft vaak de noot in de jaarrekening waarin de algemene grondslagen worden beschreven en management aangeeft dat de continuïteitsveronderstelling van toepassing is. De accountant verwijst dus maar in een beperkt aantal gevallen naar de noot in de jaarrekening waarin toelichting wordt gegeven omtrent beheersing van risico's op het vlak van liquiditeit, kredietverliezen en de impact daarvan op de continuïteitsveronderstelling.
- In 95% van de controleverklaringen in het oob-domein is de sectie 'Controleaanpak continuïteit' opgenomen boven de Key Audit Matters (KAMs). Bij 5% is dit onder de KAMs geplaatst.
- Bij de niet-oob-controleverklaringen is de sectie 'Controleaanpak continuïteit' opgenomen óf direct na de oordeelsparagraaf óf na de sectie over de controleaanpak frauderisico's.
- In bijna alle controleverklaringen (in zowel het oob- als het niet-oob-domein) gaf de accountant een indicatie van de uitkomst van controlewerkzaamheden. Deze indicatie is vaak geformuleerd als negatieve conclusie, dat niet is gebleken dat de inschatting van het bestuur inzake het hanteren van de continuïteitsveronderstelling onjuist is gebleken. Dit is mede gebaseerd op de NBA voorbeeldteksten.

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

The logo for the Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) consists of a solid orange horizontal bar above the letters 'NBA' in a bold, orange, sans-serif font.

Antonio Vivaldistraat 2
1083 HP Amsterdam
Postbus 7984
1008 AD Amsterdam

T 088 4960 301
E nba@nba.nl
I www.nba.nl

